

V. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

УДК: 811.111 (73) – 2.091 (=111Ш)

*Москвітіна Дар'я
(Запоріжжя)*

Шекспірівське відлуння у ранній американській драматургії (на матеріалі драми Томаса Годфрі «Принц парфянський»)

У статті представлено огляд розвитку американської драматургії другої половини XVIII століття, що постає як продукт рецепції європейських зразків, зокрема п'єс Вільяма Шекспіра. На прикладі трагедії Т.Годфрі «Принц парфянський» продемонстровано високу концентрацію шекспірівської інтертекстуальності, яка була впливовим чинником розвитку ранньої американської драматургії.

Ключові слова: В.Шекспір, рання американська драматургія, рецепція, Т.Годфрі, «Принц парфянський».

Рання американська драма (кінець XVIII – середина XIX сторіччя) – цікавий культурний феномен, що тривалий час перебував на маргінесі дослідницької уваги. Це зумовлювалося насамперед тим, що художня вартість таких творів була здебільшого доволі низькою, тож і критика вважала їх не вартими серйозного наукового осмислення. Перші американські драматурги відверто орієнтувалися на європейські зразки, залишаючись по суті лише епігонами визнаних майстрів. Просякнуті надмірним мелодраматизмом та гіперболізованим патріотичним

пафосом, їхні п'єси довгий час вважалися незрілим у художньому плані мистецьким продуктом. Тож цілком природно, що у численних довідникових виданнях з американської літератури генеза драматургії США пов'язується насамперед з Юджином О'Нілом, Артуром Міллером, Шервудом Андерсоном, Теннесі Вільямсом, а імена їхніх попередників – Томаса Годфрі, Ройала Тайлера, Вільяма Данлепа, Джеймса Нельсона Баркера та ін. – навіть не згадуються, хоча свого часу вони були досить відомими.

Щоправда, з 60-х рр. ХХ століття така ситуація поступово змінюється. Почали масово виходити найрізноманітніші антології тих художніх текстів, які визначали поступ історико-літературного процесу в різні періоди формування американської національної культурної традиції. Серед них були й збірки ранніх американських п'єс, що супроводжувалися редакторськими коментарями¹. Згодом з'явилися наукові розвідки Р.К.Бенк, Х.Ренкіна, Дж.А.Воген, в яких висвітлювався початковий етап становлення драматургії Нового Світу. Вагомий внесок у переосмислення соціокультурної та естетичної значимості перших американських п'єс здійснили Дж.Беріш, К.Халттунен, Л.Левін, Б.МакКонахі, які досліджували роль і місце театру в культурному просторі американського соціуму XVIII – XIX століть. Завдяки їхнім науковим пошукам, драматургія американських просвітників і романтиків стала сприйматися як плідний ґрунт, на якому зростала потужна традиція національного театру.

У вітчизняному літературознавстві рання американська драматургія, звісно, також тривалий час залишалася поза увагою науковців. Їхній інтерес головним чином був прикутий до таких непересічних явищ як афро-

---

¹ Серед них, зокрема, видання з коментарями М.Дж.Мозеса (1964), Б.Х.Кларка (1965) та Р.Муді (1966).

американська драматургія (Н.Висоцька) та жіноча драматургія другої половини ХІХ століття (А.Гайдаш). Досліджувалися творчі доробки окремих авторів – Е.Олбі (Ю.Макаренко), Т.Вільямса (А.Зорницький). а також драматургія США ставала об'єктом перекладознавчих розвідок (У.Фарина). І лише на початку 2000-х були здійснені перші кроки на шляху введення ранніх американських драм до вітчизняного наукового обігу. Цьому сприяли, зокрема, дослідження Г.Гайдаш («П'єса «Група» (1775) у контексті творчості М.О.Воррен», «Мелодрама в американському театрі першої половини ХІХ ст.: п'єса А.К.Моуетт «Мода» (1850)»). У грудні 2011 року Центр Американських Студій в Україні, очолюваний Т.Н.Денисовою, виступив ініціатором і організатором семінару з американської драматургії – очевидно, що цей поважний науковий захід став потужним інтенсифікатором інтересу українських науковців до ранньої драматургії США.

В контексті інтересу сучасного вітчизняного літературознавства до рецепції творчості й постаті Великого Барда в інонаціональних культурах, про що свідчать праці таких дослідників як В.Демченко, Н.Жлуктенко, Т.Михед, Т.Хитрова-Бранц, Д.Лазаренко, Ю.Черняк та ін.², доцільним бачиться виявлення та

---

² Демченко В.Д. Проблемы немецкой литературной критики XVIII века и Шекспир (1730-1770): [Учеб. пособие] / В.Д. Демченко. – Днепропетровск: ДГУ, 1984. – 87 с.; Жлуктенко Н. Шекспір С.Т.Колріджа: поняття «органічної форми» у сучасній перспективі / Н.Ю. Жлуктенко // Шекспірівський дискурс. – 2010. – Вип. 1. – С. 192-199; Михед Т. «Гора діамантів, що потребує гранування» - Шекспіра на сцені Реставрації: випадок Томаса Отвея / Т. Михед // Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 9. – С. 80-94; Хитрова-Бранц Т.В. Шекспірівський дискурс в німецькій літературі преромантизму та романтизму: генезис, механізми структурування, провідні конституенти: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.04 / Т.В. Хитрова-Бранц. — Д., 2009. — 19 с.; Лазаренко Д. Гамлетівські альянзи в романі А. Мердок «Чорний принц» / Д. Лазаренко // Ренесансні студії. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 12-13. – С. 232-249; Черняк Ю.І. Шекспірівський дискурс в Україні ХІХ ст.: специфіка і механізми

дослідження шекспірівського відлуння в творчості американських митців.

Рання рецепція шекспірівської спадщини на американському континенті безпосереднім чином пов'язана з театральними практиками і припадає на кінець XVII – першу половину XVIII ст. Популярність п'єс Великого Вілла на території американських колоній, в умовах, коли залежність від метрополії ще не усвідомлювалась як негативний фактор культуротворення, зумовила епігонський характер ранньої американської драматургії. Одним із батьків-засновників національної театральної традиції можна вважати Томаса Годфрі (1736-1763), котрий більш відомий як математик, ніж як літератор. Єдиний його твір – трагедія «Принц парфянський» – стала першою американською п'єсою, що була поставлена професійним театральним колективом у часи, коли на тамошніх сценічних підмостках домінувало Шекспірове слово. Прикметно, що з-поміж низки творів, які ставилися здебільшого аматорськими колективами, п'єса Т.Годфрі вирізнялася тим, що вона відповідала вимогам тогочасних театральних репертуарів. Можна припустити, що саме «навчання у Шекспіра» інспірувало творчі пошуки американця.

Тож мета цієї статті полягає у виявленні шекспірівської інтертекстуальності в трагедії Томаса Годфрі «Принц парфянський» («The Prince of Parthia»), а також у з'ясуванні характеру використання американським драматургом шекспірівських мотивів.

На думку авторитетних знавців історії американського театру А.Гендерсона та Дж.Річардс ця п'єса може вважатися першою трагедією, написаною на теренах Америки. Створена у 1759 році, вона була вперше поставлена на сцені лише у 1767 році, тобто через 4 роки

по смерті драматурга. Ініціатором і безпосереднім постановником «Принца парфянського» був Льюїс Галлам – керівник славнозвісної «Американської компанії» – тобто театральної трупи, що прибула у Новий Світ з Британії і гастролувала спочатку як «Компанія комедіантів», а згодом, у 1758 році, з кон'юнктурних міркувань змінила свою назву. Цікаво, що в її репертуарі домінували шекспірівські вистави, які власне і були запорукою комерційного успіху. Ймовірно, що і Л.Галлам, і його актори одразу ж відчували певну близькість п'єси Годфрі до добре відомих їм творів Великого Барда. Сюжет цієї трагедії має певну історичну основу, адже фабульний кістяк запозичений з історії давньої східної держави Парфії. Драматичні перипетії, що розгорталися в родині правителя Парфії Артабана, і стали об'єктом творчої уваги Томаса Годфрі. Вочевидь, він добре знав п'єси Шекспіра і у власному художньому творі поєднав легендарно-історичний матеріал з низкою шекспірівських мотивів, колізій та образів. Безперечно, Годфрі, як драматургові-початківцю, бракує композиційної майстерності та художньої віртуозності.

Трагедія «Принц парфянський» складається з п'яти дій та рясніє довготами і невиправданими затримками розвитку сюжету. Дія розпочинається з тріумфального повернення принца Аршака (Arsaces) до Парфії після довготривалої війни з Аравією. Улюбленець народу, короля і двору, Аршак, невдовзі стає жертвою численних придворних інтриг. По-перше, його успіхам заздрить рідний брат Вардан (Vardanes), по-друге, його мачуха, королева Теремуза (Theremusa), ненавидить Аршака через те, що той колись видав королю її сина Вонона (Vonones), звинуваченого у зраді, і того було страчено. По-третє, принц має успіх у коханні: саме йому відповідає взаємністю молода полонянка Еванте (Evanthe), в яку крім нього закохані його батько – король Артабан (Artabanus) –

та брат Вардан. Тож Теремуза об'єднується з Варданом, аби дискредитувати Аршака в очах короля та зрештою позбутися його.

Змовникам випадає нагода звести наклеп на Аршака: один із пригнаних у Парфію з Аравії полонених, Бетас, виявляється батьком Еванте, і Аршак влаштовує йому таємну зустріч з донькою, свідком якої стають Вардан і його поплічник Лізій. Вардан обмовляє свого брата перед батьком, який, розгнівавшись, ув'язнює власного сина. Невдовзі король Артабан гине, і Теремуза, відчувши можливість розправитися з Аршаком, поспішає до тюрми, щоб власноручно вбити ненависного пасинка. Втім, на її шляху стає привид вбитого Артабана, якого ніхто, крім королеви, не бачить.

Тим часом Вардан силою утримує Еванте. Спочатку він намагається звабити дівчину, але, коли та рішуче відмовляє, вдається до спроби оволодіти нею. Здійсненню його наміру заважає звістка про те, що Аршак утік із в'язниці та приєднався до своєї армії, яка вже оточила королівський палац. Починається битва. Еванте чекає на звістку від свого коханого, але її наперсниця Клеона помилково повідомляє, що Аршака вбито. Не витримавши такого удару долі, Еванте випиває отруту. В цей час з'являється принц і дівчина помирає на його руках. Аршак, будучи не в силах пережити смерть коханої, заколює себе кинджалом. У фінальній сцені вмирають й інші ключові фігуранти дії – Вардан, Лізій, королева Теремуза, Бетас, а королем стає майже непричетний до розвитку подій молодший син короля Артабана – Готарз (Gotarzes).

Найвища концентрація шекспірівських алюзій відчувається у фіналі, який одразу ж викликає у свідомості реципієнта асоціації з «Ромео і Джульєтою» та «Гамлетом». Якщо подібність до сумнозвісного фіналу трагедії про веронських закоханих є логічно виправданою, адже любовна лінія розгортається протягом усієї п'єси, то

концептуальне копіювання останньої сцени «Гамлета» сприймається як творча невдача Годфрі.

Дослідник Арчібальд Гендерсон у передмові до видання «Принца парфянського», що побачило світ у 1917 році, наводить перелік найбільш очевидних запозичень з Шекспірових п'єс³. Так, сцену з появою привида загиблого Артабана перед королевою (дія 4, сцена 5)⁴ дослідник співвідносить з відповідним епізодом у «Гамлеті» (дія 3, сцена 4). Слід додати, що Годфрі запозичує з шекспірівської трагедії також і мотив божевілья: після зустрічі з Привидом героїня, яка з ним спілкується, починає сприйматися оточенням як божевільна.

Надзвичайно цікавими виявляються паралелі, які проводить А.Гендерсон між окремими епізодами трагедії Годфрі та кількох п'єс Шекспіра. Так, приміром, у розповіді Готарза про те, як Аршак врятував Вардана, що тонув, (дія 1, сцена 1) дослідник вбачає алузію на «Юлія Цезаря», зокрема на розповідь Касія про те, як Цезар витяг його з Тибру («Юлій Цезар», дія 1, сцена 2). Крім того, вчений знаходить шекспірівський аналог і епізоду порятунку Готарза від леопарда (дія 1, сцена 1)⁵ – це згадка про те, як Орlando врятував свого брата від пазурів левиці («Як вам це сподобається», дія 1, сцена 1). А.Гендерсон також акцентує увагу і на смерті Еванте і Аршака (дія 5, фінальна сцена)⁶, яка повністю співпадає з трагічною загибеллю Ромео і Джульєтти.

Концентрація шекспірівської інтертекстуальності у фіналі трагедії Годфрі дійсно є вражаючою. Крім сюжетних паралелей, згаданих А.Гендерсоном, можна

---

³ *Henderson A. Thomas Godfrey and "The Prince of Parthia" / Archibald Henderson // Godfrey Th. The Prince of Parthia / ed. by A. Henderson. – Boston : Little Brown, and Company, 1917. – P. 64-69.*

⁴ *Godfrey Th. The Prince of Parthia / ed. by A. Henderson / Thomas Godfrey. – Boston : Little Brown, and Company, 1917. – P. 164.*

⁵ *Ibid. – P. 83.*

⁶ *Ibid. – P. 186-188.*

назвати ще й низку епізодів, які, вочевидь, «списані» у Шекспіра. Так, приміром, помилка служниці Клеони, яка повідомляє Еванте про смерть її коханого є своєрідною трансформацією мотиву трагічного збігу обставин, коли брат Джованні через чуму запізнюється до Мантуї, де Ромео чекає на звістку від Джульєтти. Смерть усіх головних героїв у фіналі «Принца парфянського» нагадує останню сцену «Гамлета». Перехід парфянської корони до Готарза, другорядного персонажа, який практично не брав участі у розвитку подій, до певної міри нагадує сходження Фортінбраса на данський престол.

Взагалі складається враження, що Томас Годфрі вибудовував свою п'єсу саме на основі Шекспірового «Гамлета». По-перше, найбільша кількість сюжетних паралелей у «Принца парфянського» саме з трагедією про Принца данського. По-друге, у обох драм схожими є композиції заголовків: в оригіналі назва шекспірівської трагедії звучить як «Hamlet, Prince of Denmark». Годфрі ж дещо скорочує таку конструкцію і замість «Arsaces, Prince of Parthia» називає свій твір «Prince of Parthia».

Отже, сюжетне полотно трагедії «Принц парфянський» несе на собі відбиток відчутного впливу драматургії Вільяма Шекспіра. У кожному з п'яти актів присутні певні сюжетні лінії або мотиви, запозичені у великого англійця. Сама система образів вибудовується з орієнтацією на найвідоміших героїв шекспірівської драматургії: так, Аршак поєднує риси Коріолана, Гамлета і Ромео; в образі королеви Теремузи поєднуються риси Гертруди і леді Макбет, інтриган Вардан до певної міри нагадує то Яго, то Ричарда III. Вочевидь, використовуючи таку стратегію конструювання художніх образів, американський драматург сподівався, з одного боку, зробити свою п'єсу більш впізнаваною для обізнаного з творами Великого Барда американського глядача другої половини XVIII ст., а, з іншого, ускладнити реконструкцію

створених ним сюжетних і образних колажів, щоб його твір все ж сприймався як новий і оригінальний. Тож, рецепція шекспірівської драматургії у творчості Томаса Годфрі, зокрема в його трагедії «Принц парфянський», має яскраве кон'юнктурне забарвлення: завдяки Вільяму Шекспіру молодий драматург намагався утвердити і закріпити в американському культурному просторі власний драматургічний артефакт.